

Harald Kaasa Hammer 28. november 2013

Møte med skolelederne Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn i Døvik kirke

LUTHERS LILLE KATEKISME

SOM BEKJENNELSESSKRIFT, FAMILIEBOK, LÆREBOK OG SKOLEBOK

1. Bør enhver luthersk kirke med respekt for seg selv ha en språklig oppdatert utgave av den lille katekismen?

Blant de fem bekjennelsesskriftene våre, er Lille katekisme spesielt fordi det er ment til hverdagsbruk i familien. De andre bekjennelsesskriftene er til bruk i gudstjenesten (den apostoliske og den nikenske bekjennelse) og som læremessig erklæringer (den athanasianske bekjennelse og Confessio augustana). Den apostoliske bekjennelse er med i Lille katekisme.

*Den **apostoliske** bekjennelse ble formet i årene 140-700. Den **nikenske** har navn etter kirkemøtet i Nikea i år 325, og ble formet i årene 325-381. Den **athanasianske**, som har navn etter biskop Athanasius som levde på 300-tallet, ble formet i tiden frem til år 700. Luther utformet **Lille katekisme** i årene 1528-1531, og Luther la frem **Augustana** på Riksdagen i Augsburg i år 1530.*

⇒ Det er naturlig at i hvert fall den apostoliske og nikenske bekjennelse og Lille katekisme har et oppdatert språk, siden de brukes i gudstjenesten og i hjemmet.

2. Hvor mye bør man være tekst-tro mot katekismen siden det er et bekjennelsesskrift? Kan man språklig sett endre et bekjennelsesskrift så mye man ønsker, eller er det noen grenser her?

Når et kirkesamfunn har de fem tekstene som bekjennelsesskrifter, bør de ha tekst-tro utgaver, slik at både kirkesamfunnets medlemmer og andre kirkesamfunn kan få klar beskjed om hva kirkesamfunnet forkynner og lærer.

Dersom kirkesamfunnet ønsker å lage bearbejdede og tilpassete utgaver, må det gjøres tydelig og umisforståelig at dette ikke er bekjennelsesskriftet, men en forkortet eller bearbejdet eller utvidet utgave. Ellers må kirkesamfunnet erklære at de nå endrer sitt bekjennelsesgrunnlag.

Et eksempel: I Den norske kirkes nye salmebok – Norsk salmebok 2013 – er det fra side 1265 tatt inn en katekismevariant. Den ble vedtatt av bispemøtet, og gitt ut av Andaktsbokselskapet i 1980. I Norsk salmebok 2013 presenteres den slik:

*I en tid når utenatføring ikke lenger er vanlig, er det desto viktigere å ha lett tilgang til denne grunnleggende sammenfatningen av kristen tro og kristent liv. Derfor gjengis **de viktigste delene av katekismen** her.*

I praksis gjengis bare 2/3 av Luthers Lille katekisme. Det som er igjen er de fem hovedtekstene: Budene, Troen, Fadervår, Dåpsbefalingen og Nattverdordene + Skriftemålet. Det som er tatt bort, er hvordan tekstene og forklaringene er tenkt brukt i hjemmet:

a. Rammene er tatt bort: Hvordan foreldre skal lære alle i huset Budene, Troen og Fadervår, om Dåpen, Skriftemålet og Nattverden.

b. Bønnene er tatt bort, altså hvordan alle i huset skal føye Budene, Troen og Fadervår inn i hverdagen, ved morgen- og aftenbønn, og ved bordbønn og takkebønn, og ikke minst ved morgenbønnens fokus på dagens arbeid.

c. Hustavlene er tatt bort, altså utvalget av bibelord om de fem nettverkene Gud har satt oss inn i: menighet, samfunn, ekteskap (eget og andres), familie og arbeidsliv.

Den norske kirke har i denne versjonen av katekismen, tatt den ut av familien, og omgjort den fra hverdags-katekisme til lærebok.

*Vi ser også at overskriftene til budene, troen og Fadervår har fått et ensidig kunnskapspreg: «noen forklaringer som gjør oss **bedre kjent med** Guds vilje ... gjør oss **bedre kjent med** hvem Gud er og hva han har gjort for oss ... noen tillegg som **hjelper oss til bedre å forstå** hva vi ber om.»*

*Dermed er vi også inne i Det evangelisk-lutherske kirkesamfunns katekismetradisjon: Pontoppidans anvendelse av katekismen som **skolebok**. Pontoppidan tok også bort familierammen, hverdagsbønnene (med bruk av Budene, Troen og Fadervår) og hustavlen. Til slutt i Pontoppidans bok er det tatt med en lengre morgenbønn og aftenbønn uten tilknytning til katekismens bønner. (Side 227)*

*Vi kunne også tenke oss omarbeidelse av Lille katekisme til et annet bruk enn i hjemmet og i undervisningen, nemlig som **gudstjenestebok**. Ordet gudstjeneste er ikke nevnt i katekismen! Katekismen handler riktignok om elementer som vanligvis foregår i en gudstjeneste: trosbekjennelse og Fadervår, forkynnelse, dåp og nattverd. Men fokus i katekismen er **den personlige innøvelse, tilegnelse og utøvelse** av disse elementene. Noen hevder at katekismen bare kan forstås i gudstjenestens ramme. Det var tydeligvis ikke Luthers intensjon med Lille katekisme.*

*Det må stå et kirkesamfunn fritt å forvalte katekismetradisjonen etter beste skjønn, og bruke katekismeelementer i en pedagogisk ramme eller i en gudstjenestelig ramme. Men da må kirkesamfunnet si tydelig **hva** de har gjort, så alle kan forstå forskjellen mellom selve bekjennesskriftet og kirkesamfunnets utdrag og omarbeidelser til helt annen bruk enn Luthers Lille katekisme er beregnet på.*

3. Hva var motivet og grunnen til at du laget en språklig oppdatert utgave av katekismen for Verbum?

I 1976 utga jeg på student- og skolelagets forlag, CREDO, en oversettelse av Luthers Lille katekisme. Den var tilpasset ny bibeloversettelse fra 1975, og ny liturgi som kom i 1977. Vi var alle overrasket over etterspørselen, langt utenfor Lagets sirkler. Katekismen på nynorsk og bokmål ble solgt i til sammen ca 100 000 eksemplarer.

Vi la stor vekt på utformingen den gangen. Katekismen ble trykt som et hefte uten stive permer, og hadde et format så den passet inn i Nytestamentet som kom i 1975. Slik kunne katekismen brukes som bokmerke eller limes inn bakerst i Nytestamentet.

Da det kom ny bibeloversettelse i 2011, var det aktuelt med en oppdatert katekismeutgave. Verbum forlag viste stor interesse, og ga katekismen en utforming tilpasset Konfirmantbibelen. Forsiden peker frem mot reformasjonsjubileet i 2017, med plakaten som er spikret opp på en stolpe, og med avrivningsslapper som viser at katekismen skal ut i hverdagen.

Det var et klart motiv å gi ut Lille katekisme i tekst-tro utgave, så det er umisforståelig at dette er Den norske kirkes bekjennesskrift. Samtidig var det et mål at språket skulle være enkelt og forståelig for barn. Jeg brukte mange konsulenter. Men det viktigste var å gjennomgå hver setning og hvert ord på mer enn to stavelser med et tolv år gammelt barnebarn.

Noen ord forklares nærmere i **footnoter**: hor/ekteskapsbrudd, nidkjær, å leve hellig, sakrament, bot, miskunn og eldste.

Det ble arbeidet like mye med presentasjonen som med selve teksten:

FEM hovedtekster som innøves i FEM bønner og utøves i FEM nettverk.

I arbeidet med oversettelsen og presentasjonen ble det klarere og klarere at **adressaten** er viktig for å forstå katekismenes egenart. Lille katekisme er **for foreldre**, som hjelp til å forklare for barna det de har lært utenat.

Adressaten for Store katekisme er ikke så entydig og tydelig i forordene. Se side 9 og side 17 i DELK-utgaven 1996. Men det blir fort tydelig at Luther hovedsakelig henvender seg til prestene. I Store katekisme blir det også tydelig **hva som skal læres utenat**, altså hva som egentlig er katekismen: **Det er de fem hovedtekstene**. (Se side 17-21) Forklaringene er for foreldrene!

Dette gjør det også forståelig når Luther skriver at de som ikke vil lære dette, ikke er kristne, ikke skal få adgang til sakramentet o.s.v. Det dreier seg bare om de fem hovedtekstene, som får plass på én side. Luther skriver i forordet til Lille katekisme:

Når du har med ungdom å gjøre, må du ... fremfor alt lære dem disse tekstene, nemlig de ti bud, trosbekjennelsen og Fadervår o.s.v., etter teksten, ord for ord, for at de også skal kunne gjenta det og lære det utenat. ... Når de kan teksten godt, lær dem etterpå å forstå meningen, så de fatter hva det betyr.

For å tydeliggjøre hvor stor og liten katekismen egentlig er, har vi trykket de fem tekstene på en dobbeltside i begynnelsen av boken.

4. Katekismen er en bok som er skrevet for omkring 500 år siden. Kan og bør den ha en viktig plass i en luthersk trosopplæring for barn og unge?

Katekismeteksten kan leses med motvilje eller med velvilje. Katekismen vil lede inn i **hverdagskristendom**: et Gud-orientert liv i Guds skaperverk, i hvert av de fem nettverk Gud har satt oss inn i. Det er provoserende for mange.

En måte å distansere seg fra Lille katekisme på, er å påvise at samfunnet slik det så ut på 1500-tallet har satt rammene for katekismen. Altså å lese katekismen historisk-**kritisk** i stedet for historisk **belysende**. For noen synes det om å gjøre å lese inn føydalsamfunn, diskriminering, slaveri o.s.v. i teksten. Den samme metoden brukes til å distansere seg fra formaningene i Det nye testamente. Lille katekisme har ikke samme autoritet som Bibelen i lutherske kirker. Men lutherske kirker har ment å gjenfinne bibelsk kristendom i Lille katekisme.

En velvillig lesning av katekismen ser hvordan livsretning, tro og bønn knyttes til det som er **felles for mennesker til alle tider**: å stå opp og legge seg, å gå til bords og til arbeid, og å forholde seg til sine medmennesker i samfunn og hjem og arbeidsliv + i menigheten.

Ved at katekismen knyttes til hverdagslige og grunnleggende funksjoner i menneskelivet, kan teksten oppleves like hverdagslig nær som når man leser formaningene i Det nye testamente med et åpent sinn. Samtidig merkes det hvordan formaningene hadde konkret adresse inn i samtidens strukturer. Dette kan sees på som en ressurs, og ikke som en grunn til å avvise katekismens budskap.

Katekismen er ikke et **speilbilde** av 1500-tallet, men var ikke mindre enn en **revolusjon** av 1500-tallet. På samme måte som Det nye testamente ikke er et speilbilde av Jesu samtid, men en revolusjon av hans samtid.

På tre områder er det satt inn forklaringer, knyttet til endrete samfunnsforhold:

- *På Luthers tid var det vanlig at storfamilie og ansatte bodde og arbeidet sammen (husfolk). Husmor og husfar oversettes både med foreldre og arbeidsgivere, ut fra om det er forholdet til barna eller de ansatte som er aktuelt. Husfolk oversettes med «alle i huset». Også i vår tid kan ansatte bo i familien, f.eks. som au pair.*
- *Siden mange i vårt land ikke bor sammen med sin far, er ansvaret for hjemmets undervisning adressert til både mor og far (side 2).*
- *Det forklares hvorfor Bibelens formaninger til slaver og slaveeiere kan brukes som formaninger til arbeidere og arbeidsgivere (side 23).*

I utformingen av Verbum-utgaven er det lagt vekt på at den ikke skal presenteres som et 500 år gammelt historisk dokument. Vi har blant annet valgt et ungdomsbilde av Luther på baksiden.

5. Hvis vi skal få til en fornyelse av formidlingen av katekismen i våre skoler, hvor bør vi begynne? – gjøre en full språklig omarbeidelse av teksten til en mer moderne katekisme? Skrive en ny katekisme? Trekke inn igjen det å lære utenat deler av katekismen?

Da Kjetil Vestel Haga og jeg arbeidet med voksenkatekismen i 2003, var bestillingen fra studierådet en ny tekst som kunne fungere som katekisme for vår tid. Vi oppdaget fort at det var å gape for høyt, og ble mer og mer fascinert av de valg som Luther hadde gjort.

Voksenkatekismen har ikke som mål å gi voksne hjelp til å undervise barn. Målet er å hjelpe den voksne til innlevelse i de fem tekstene, i tråd med intensjonen i Lille katekisme. I forordet til Voksenkatekismen skrev vi:

Jo mer vi er grunnfestet i troen, håpet og kjærligheten, desto mer naturlig kan vi gi troen videre til andre. Voksne som selv øver seg i tro, håp og kjærlighet, kan være gode modeller for egne barn, fadderbarn og andre vi har ansvar for.

Jeg tror at stedet å begynne er et fornyet fokus på de fem hovedtekstene, og på katekismens intensjon om å innøve og utøve.

I en kristen skole, kan dette kanskje komme til uttrykk ved morgensamling og matpause? Elever og lærere kan godt si frem trosbekjennelsen og Fadervår og budene i kor, og så kan læreren ta ett ledd hver dag, og konkretisere på dagen som ligger foran, og så kan det være tid til stillhet hvor elevene får velge for seg selv hvilket bud eller trosledd eller hvilken bønn eller hvilket forklaringsledd som er mest aktuelt denne dagen.

Eksempler: snakke pent om min neste, la Guds vilje skje på jorden, han har kjøpt meg fri fra djevelens makt.

Jeg ser verdien av å gjennomgå de fem hovedtekstene i en lærebok, men jeg ville være forsiktig med å bruke ordet katekisme. I hvert fall må en overbevise elevene om at det bare er de fem tekstene som er katekismen og som skal læres utenat.

Det står enhver fritt å ville formidle katekismens innhold i en form og et språk som hører vår tid til. Men vi skylder å gi katekismen en sjanse, med tanke på hva den har betydd for tidligere slektsledd, - og dersom en er blitt grepet av katekismens enkelhet og livsnærhet.

Ingen har vondt av å kunne ting utenat. Men utenatlæringens epoke i DELKS skoler er vel for nær og for kritisert enda. Likevel: De fem hovedtekstene kan godt øves inn, og så blir det lærernes oppgave å levendegjøre dem sammen med elevene

6. Bør Luthers **Store** katekisme få en renessanse i dagens lutherske kirke?

I en tid hvor den offentlige skolen har redusert tilfanget av kristent lærestoff, og endret faget fra tros- og livsundervisning til et rent orienteringsfag, har kirken et økt ansvar for den kristelige undervisning og dannelse. Da kan Store katekisme med sin krasse stil, få både prester og andre menighetsarbeidere til å våkne og ta ansvar.

*Det store skiftet i den offentlige skole kom med læreplanverket 1997 og senere revisjoner. Den foregående mønsterplanen fra 1986 understreket på side 103 angående faget kristendoms-kunnskap: «**Det elevene lærer i faget, skal være med å gi grunnlag for deres tro, og være til veiledning for deres liv.**» !*

Sterkere motivering kunne ikke jeg ha for min prestetjeneste! Men nå er faget blitt et orienteringsfag i den offentlige skolen, og de samme prinsipper skal brukes for undervisningen i kristendom som i andre religioner.

Derfor må Den norske kirke selv ta ansvar for opplæring av de døpte, sammen med foreldre og faddere.

PS: ER LILLE KATEKISME HEVET OVER KRITIKK?

Det er tre områder hvor jeg mener Luther ikke treffer helt med sin forklaring.

a. Hviledagsbudet

I Lille katekisme forklarer Luther tredje bud bare at det handler om forkynnelsen og Ordet, ikke om hvilen. I Store katekisme på side 47-48 skriver han at det tredje bud handler om vårt forhold til Gud. Men på side 42 tar han med både det legemlige behov og muligheten til å overvære gudstjenesten. Luther er tydelig på at sabbat på lørdag gjelder bare jødefolket. (Side 41)

Behovet for hviledag passer godt med Luthers øvrige understrekning av Gud som skaper og opprettholder av sitt skaperverk. Intensjonen i Det gamle testamente kommer tydelig frem i 2 Mos 23,12: «Seks dager skal du gjøre arbeidet ditt. Men den sjuende dagen skal du hvile, for at **oksen og eselet** kan få ro og slavekvinnens sønn og innflytteren kan få puste ut.» Dette følger Jesus opp når det gjelder budets intensjon, i Luk 13,15-16: «Hyklere», svarte Herren, «løser ikke hver eneste en av dere **oksen eller eselet** fra båsen også på sabbaten og leier dem ut så de får drikke? 16 Men her er en Abrahams datter som Satan har holdt bundet i hele atten år. Skulle ikke hun bli løst fra denne lenken på en sabbat?» Dette er i tråd med slik det tredje bud lyder i 2 Mos 20,10: «men den sjuende dagen er sabbat for Herren din Gud. Da skal du ikke gjøre noe arbeid, verken du eller din sønn eller din datter, verken slaven eller slavekvinnen din, verken **buskapen** din eller innflytteren som bor i byene dine.»

b. Tilgivelse i femte bønn i Fadervår

Det er påfallende at Luther ikke har med bønn om tilgivelse i forklaringen, bare at Gud må se bort fra våre synder. Han er inne på den samme tankegang i Store katekisme, side 150: «Det er ikke slik at han ikke forlater oss syndene uten og før vår bønn.» Dette er ikke lett å formidle sammen med ord som 1 Joh 1,9 «Men dersom vi bekjenner våre synder, er han trofast og rettferdig, så han tilgir oss syndene og renser oss for all urett.»

c. Henvisningen til Guds nidkjærhet med 2 Mos 20,5-6 etter budene

2 Mos 20,5-6 Jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud som straffer barn i tredje og fjerde ledd for fedrenes synd når de hater meg, men viser trofast kjærlighet i tusen slektsledd mot dem som elsker meg og holder mine bud.

Senere i GT leser vi, i 5 Mos 24,16 «Fedre skal ikke dø for barna, og barn skal ikke dø for fedrene. Enhver skal dø for sin egen synd.» og i Jer 31,29-30 «På den tid skal de **ikke lenger** si: Fedrene spiste sure druer, og barna fikk dårlige tenner. Men hver skal dø for sin egen synd. Den som spiser sure druer, skal selv få dårlige tenner.»

2 Mos 20,5-6 har ikke gjenklang i Det nye testamente, så langt jeg kan se det.